

26. Шадриков В.Д. Способности человека / Шадриков В.Д. – М.: Институт практической психологии – Воронеж: НПО «Модэк», 1997. – 288 с.

27. Torrence E.P. Creativity testing in education / Torrence E.P. // The Creative Child and Adult Quarterly. – N-Y., 1976. – P/ 12-36.

Отримано 25.08.2013 р.

УДК 159.9:942.5:343.91

Мельник М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, студентка 2 курсу ОКР «магістр»

Балюта В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, студентка 2 курсу ОКР «магістр»

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

У статті презентовано аналіз особливостей політичної соціалізації неповнолітніх засуджених. Виявлено детермінанти таких особливостей, а також проаналізовані результати емпіричного дослідження особливостей політичної соціалізації неповнолітніх, які перебувають у місцях позбавлення волі.

Ключові слова: політична перцепція, політична поведінка, самоідентифікація, девіантна поведінка, соціальна зрілість особистості.

В статті представлено аналіз особливостей політичної соціалізації неповнолітніх засуджених. Виявлені детермінанти таких особливостей, а також проаналізовані результати емпіричного дослідження особливостей політичної соціалізації неповнолітніх, які перебувають у місцях позбавлення волі.

Ключевые слова: политическая перцепция, политическое поведение, самоидентификация, девиантное поведение, социальная зрелость личности.

The paper's dedicated to analysis of political socialization characteristics of juvenile offenders. It's been identified some determinants of such features and analyzed the results of empirical research of juveniles' political socialization who's been under imprisonment.

Keywords: political perception, political behavior, self-identification, deviant behavior, individual social maturity.

Актуальність. Людина – це істота соціальна. Молодь – соціально активна частина населення, яка являє собою найбільш перспективну частину громадян, бажаючих забезпечити реалізацію своїх інтересів. Але жодна людина не народжується сформованим членом суспільства. Інтеграція індивіда у суспільство – тривалий і складний процес. Він включає в себе засвоєння соціальних норм і цінностей, а також процес набуття соціальних ролей. Процес інтеграції людини в суспільство називається соціалізацією.

Яким чином індивіди засвоюють установки, вірування і цінності, згідно з якими вони сприймають політичні об'єкти? Як їм вдається грати політичні ролі (виборця, члена групи інтересів, активіста радикальної партії, політтехнолога або законодавця)? Іншими словами, внаслідок яких процесів індивіди опановують зразки політичної поведінки?

Усі ці питання пов'язані з проблемою, яка на часі називається у сучасній політичній психології проблемою політичної соціалізації і орієнтації.

Нині все частіше актуальним постає питання політичної соціалізації і ця тенденція видається аж ніяк не випадковою. Ситуація ціннісно-нормативного вакууму і часто відсутність ефективного механізму ретрансляції офіційних політичних цінностей від держави до особи змушує нашу свідомість шукати нову ідентичність, звертатися до інших, архаїчних пластів свідомості. У цих умовах політична соціалізація виступає найбільш природним способом відповіді на питання про своє місце у світі політики, виконуючи певною мірою ресоціалізуючу функцію.

Проблемі політичної соціалізації особи, засвоєння нею традицій і цінностей почали приділяти особливу увагу з 20-х рр. ХХ ст. Проте єдиного підходу до розуміння процесу політичної соціалізації так не вироблено і донині. Класична теорія політичної соціалізації, розроблена чиказькими вченими під керівництвом Д. Істона, трактувала її як процес навчання особи спеціальним ролям, які їй необхідно виконувати у сфері політики. Більшість учених, які підтримують цю теорію (Л. Коен, Р. Ліптон, Т. Парсонс), акцентували увагу на взаємодії особи із політичною системою і її інститутами.

Інший напрям (М. Хабермас, К. Луман) розглядає політичну соціалізацію як акультурацію, висуваючи, таким чином, на перший план внутрішньоособистісні, психологічні механізми формування політичної свідомості і поведінки людини.

Представники ж психоаналізу (Е. Еріксон, Е. Фром) головну увагу приділяють дослідженню несвідомих мотивів політичної діяльності (формам політичного протесту, контркультурної поведінки), розуміючи політичну соціалізацію як прихований процес політизації людських почуттів і уявлень [5, с. 324].

Концепції сучасних політичних психологів розходяться. Так, одні вважають (М. Антонова, Д. Макаров, О. Чижин і інші), що в основі політичної соціалізації повинна лежати позиція, згідно з якою особа підпорядкована цілому і в процесі свого розвитку свідомо і добровільно засвоює існуючі цінності і норми політичної культури суспільства. Відповідно до іншої точки зору (К. Кастрова, В. Оросак, В. Алабіна і інші), особа повинна розглядатися як суб'єкт політичної влади, тому процес її соціалізації реалізується у взаємодії з існуючою політичною системою.

Ми вважаємо, що політичну соціалізацію слід розглядати як двоєдиний процес, у якому особа одночасно виступає і як суб'єкт, і як об'єкт політичної влади, політичної діяльності і політичних відносин. У процесі політичної соціалізації особа одночасно і пристосовується до них, і змінює їх відповідно до своїх інтересів, цінностей і установок.

Мета статті дослідити особливості політичної соціалізації неповнолітніх, які знаходяться у місцях позбавлення волі.

Очевидно, що політична соціалізація має свій особливий механізм, на існуванні якого наголошує А. Уайджерт. Він функціонує на трьох рівнях.

Перший рівень - соціальний. Це рівень суспільства в цілому. На ньому людина втягується у політику під тиском найсерйозніших проблем, із якими стикається усе суспільство [6]. Наприклад, залучення людей до масових суспільно-політичних рухів відбуваються під тиском глобальних проблем

сучасності, в тому числі і екологічної. Політизація людей може бути обумовлена і загостренням безробіття, корумпованістю влади, розгулом злочинності, погіршенням якості і рівня життя.

Другий рівень - соціально-психологічний. Справа в тому, що людина політично соціалізується у складі не тільки великих соціальних груп (родина, друзі, товариші по шкільному класу чи студентській групі, колектив на роботі) [6]. Тому її політична соціалізація багато в чому сприяє міжособистісному спілкуванню. У ході такого спілкування вона піддається навіюванню і впливу співрозмовників. Через спілкування багато в чому відбувається політична самоідентифікація. Міжособистісне відношення, крім того, багато в чому сприяє і наuczінню людини, її орієнтації у політичній дійсності і політичних проблемах.

Третій рівень - внутрішньоособистісний. На цьому рівні політична соціалізація заломлюється через призму інтересів людини, її потреби, мотиви, установки і ціннісні орієнтації [6]. Саме вони відіграють значну роль у формуванні політичної свідомості людини. Саме вони багато в чому «керують» її політичною поведінкою.

Політична соціалізація носить, таким чином, динамічний характер в силу постійної зміни всієї сукупності соціокультурних, в тому числі і політичних, факторів, що детермінує виникнення нових політичних цінностей і установок особи.

Згідно з позицією Т. Дворцової, входження особи в політику відбувається як на макро-, так і на мікрорівні. На макрорівні процес входження у світ політики відбувається у рамках всієї політичної системи. При цьому слід враховувати те, що кожне покоління несе на собі відбиток специфічних історичних умов, у яких відбувалося їх становлення, будь то соціально-економічні відносини, спосіб життя, національні традиції чи щось якісно інше. Процес політичної соціалізації молоді на мікрорівні - рівні малих груп і особистості також має свої особливості. Тут неможливо не враховувати локальні умови виховання молодих людей у конкретній сім'ї, найближчому оточенні [2].

Безперервність і динамічність процесу політичної соціалізації особи - характеристики об'єктивні і необхідні для її розвитку. Для того, щоб жити нормальним політичним життям, людина повинна постійно соціалізуватися. Особа, яка живе образами, почуттями і цінностями минулого життя, - це особистість невротика. Хоча це зовсім не означає, що нормальна особистість щодня повинна змінювати свої ціннісні орієнтації в політиці або взагалі відмовитися від власних стрижневих політичних переконань. Іншими словами, політична соціалізація особистості характеризується динамічною рівновагою. Вона виражається у тому, що особа, адаптуючись до нових політичних умов, одночасно активно впливає на них, не втрачаючи своєї політичної самоідентифікації.

Політична адаптація, яка є невіддільною від політичної соціалізації, являє собою досить складний процес взаємодії індивіда і політичної системи. З одного боку, політична адаптація включає цілеспрямований вплив політичної системи на індивіда і представляє процес передачі індивіду існуючих у суспільстві політичних орієнтацій, цінностей і моделей політичної поведінки [7]. З іншого боку, політична адаптація включає і власну активність індивіда, тобто перетворення

пропонованих суспільством норм політичної культури у свої власні цінності й установки [8]. У цьому відношенні вплив політичної системи на політичне формування особи є деякій мірі залежить від внутрішніх переконань індивіда.

Таким чином, зміст політичної соціалізації багато в чому визначається характером політичної системи. Кожна прагне сформувати адекватний собі масовий тип особи. Політична соціалізація може як зміцнювати політичне панування певного класу або групи, так і виступати гарантом політичної і соціальної емансипації особи, інструментом політичних змін.

Соціальні норми, які засвоюються у процесі політичної соціалізації, виконують низку суттєвих функцій: регулятивну, санкціонуючу, орієнтаційну, інформаційну, виховну, корекційну та ін. [2].

І. Кон [4] зауважував, що «хорошим» усвідомлюється спочатку те, що схвалюють значимі для дитини люди (батьки, вчителі), а потім і те, що відповідає певним правилам. Орієнтація вже на соціальні норми свідчить про якісні зміни у розвитку особистості, коли зникає конкретний носій норми і вона виступає як самоцінність.

Деліквентна поведінка пов'язана із невідповідністю людських учинків, дій, видів діяльності, поширених конкретній групі, нормам, правилам поведінки, ідеям, стереотипам, установкам, цінностям.

Дослідження соціологів кінця XIX – початку XX століття М. Вебера, Д. Дьюї, П. Д'юпаті, Ж. Кетле виявили зв'язок поведінки, що відхиляється, із соціальними умовами існування людей і довели, що число аномалій у поведінці людей збільшувалося у періоди соціальних потрясінь, війн, економічних криз, що суперечило біологічній теорії походження девіантної поведінки. Також існує думка, що однією із головних причин усіх соціальних відхилень є соціальна нерівність, яка породжує протиріччя між потребами і можливостями їх задоволення в залежності від того, до якої групи належить індивід.

З позиції педагогічної і вікової психології, в індивідуально-психологічному і соціально-психологічному плані неповнолітнім властиві такі особливості: формуються засади спрямованості особистості; виникає, так званий «мінімум соціально зрілої особистості» (16-18 років); розширюється діапазон громадсько-політичних ролей і пов'язаних із цим інтересів і відповідальності: в 16 років — отримання паспорта, у 18 — виборче право і право на створення сім'ї, що й підвищує відчуття дорослості і цінності себе у світі.

У соціально-психологічному плані визначальним чинником, який підштовхує неповнолітнього до несприятливої лінії загального формування особистості, є відсутність чи втрата психосоціальної ідентичності.

Момент ідентичності з соціальною системою був висунутий одним із фундаторів світової соціології Р. Мертоном у розгляді девіантної поведінки особистості. Ідентичність як атрибут особистості досліджено і ґрунтовно пояснено американським психологом Е. Еріксоном.

На думку Е. Еріксона, потреба у психосоціальній ідентичності, будучи соціогенною за своєю природою, закладається у людини на рівні базових потреб – самозбереження, репродукції тощо. Вона полягає у прийнятті власного образу як такого, що належить до певної соціальної групи, спільноти і виконує відповідну соціальну роль. Ідентичність відсутня, коли намагання особи долучитися до

привабливої, референтної для неї соціальної групи не знаходять підтримки і визнання. Ідентичність втрачається, коли різка зміна соціального оточення, власного статусу і ролі переживається особою у вигляді обставини, яка вражає самолюбство, заважає соціальному визнанню й самореалізації [1].

В свою чергу, автор першої фундаментальної праці про підлітковий період, американський психолог С. Холл, висунув теорію рекапітуляції, згідно з якою розвиток індивіда схематично відтворює й повторює історію людського роду. Виявляючись у генетично запрограмованій послідовній зміні спадково зумовлених форм поведінки, почуттів і соціальних інстинктів.

Також своєрідною особливістю являється прагнення до лідерства. Прагнення до лідерства є віковою особливістю дітей підліткового віку. Як форма прояву потреби в соціальному визнанні і особистісній персоналізації, а також спосіб творчої адаптації до нової соціальної ситуації розвитку. Мотивація лідерства у підлітків складається в залежності від ідентифікації з найбільш значущими людьми з їхнього найближчого оточення [3].

Саме в юнацькому віці формується уміння особи обирати доцільні форми поведінки у різних ситуаціях, виходячи із власних моральних настанов і переконань. Можна сказати, що у ранньому юнацькому віці в особи формується потреба діяти й поводити себе відповідно до своїх моральних принципів і переконань. Звідси виникає й потреба у набуванні моральних знань. Зрозуміло, моральна цінність поведінки залежить при цьому не тільки від наявності моральних поглядів, а й від практичного морального досвіду особи.

Слід зважати на те, що життєві ідеали юнацтва неодмінно завищені, а реальні шляхи їх досягнення часто не збігаються із тими, які вони планують. Сучасній людині у ранньому юнацькому віці притаманний «максималізм». Так соціологи й психологи називають орієнтацію її на максимальне задоволення матеріальних і духовних потреб [4].

За даними психолого-педагогічних досліджень (О. Ковальов, М. Левітов та ін.), для старшокласників характерним є значно вищий рівень засвоєння моральних принципів і вимог нашого суспільства. Важливе значення в їх засвоєнні, в перетворенні у внутрішні регулятори поведінки юнаків і дівчат має діяльність колективу, в житті якого вони беруть активну участь.

Методично – процедурні аспекти емпіричного дослідження. Дане дослідження проходило у кілька етапів, базовими посеред яких являлись: вибір методичного матеріалу, формування і опитування досліджуваних груп, аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження.

Для емпіричного дослідження психологічних особливостей політичної соціалізації неповнолітніх, що знаходяться в місцях позбавлення волі, було обрано методику Е. Чорного «Особливості політичної соціалізації». Опитувальник складається із 48 запитань і шести шкал. Особливості політичної соціалізації вивчались за такими параметрами:

- Шкала 1. Сприйняття влади і окремих її характеристик;
- Шкала 2. Ставлення до політики;
- Шкала 3. Ставлення до політиків;
- Шкала 4. Ставлення до інститутів влади;
- Шкала 5. Мотиваційний блок політичної свідомості;

Шкала 6. Когнітивний блок політичної свідомості.

У подальшому було сформовано дві групи досліджуваних. У дослідженні взяло участь 147 осіб. Перша група досліджуваних являла собою 77 неповнолітніх хлопців (15-17 років), що знаходяться в місцях позбавлення волі за здійснення протиправних вчинків. Друга група – контрольна, що складає 70 неповнолітніх хлопців, що навчаються у школах м. Києва і на час дослідження не вчиняли кримінальних і адміністративних правопорушень, не притягались до відповідальності.

Аналіз результатів емпіричного дослідження та їх інтерпретація. Результати дослідження особливостей політичної соціалізації та однофакторного дисперсійного аналізу за шкалами опитувальника «Особливості політичної соціалізації» (Е. Чорний) наведено в таблиці 1 та рис. 1.

Таблиця 1 - Психологічні особливості у відмінності політичної соціалізації неповнолітніх

Група досліджуваних	Шкали (середні значення)					
	1	2	3	4	5	6
Перша група – засуджені	0,7	1,5	5,2	2,0	6,3	4,8
Друга група – школярі	7,5	6,7	2,5	6,5	4,7	3,5

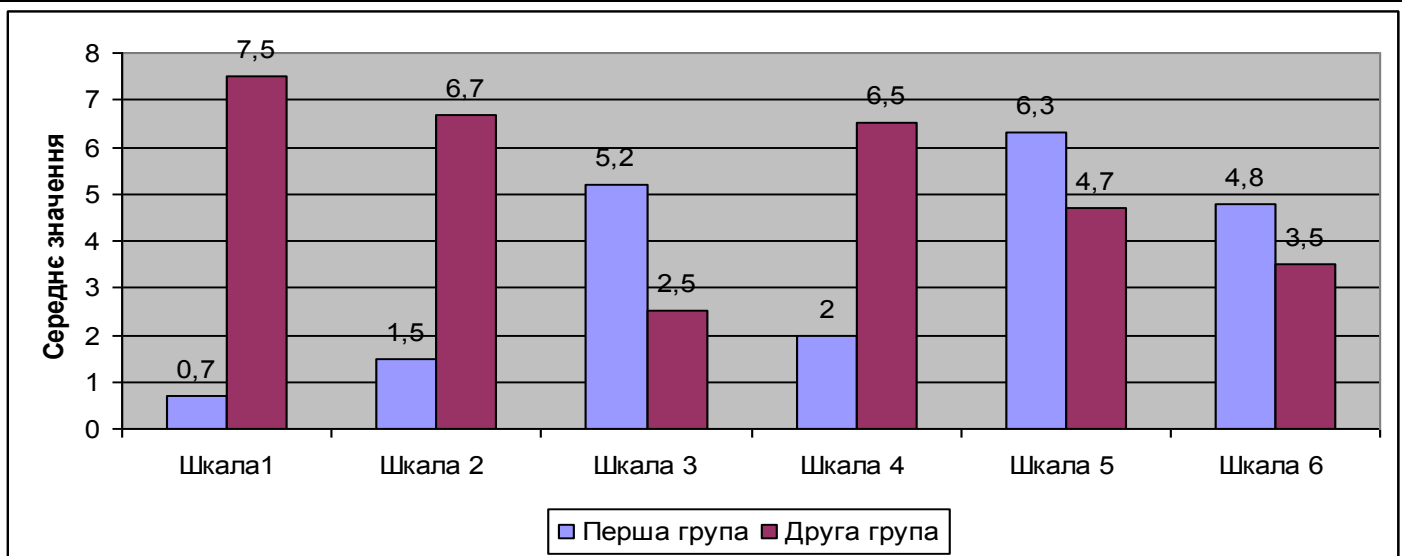

Рис. 1. Психологічні відмінності політичної соціалізації неповнолітніх засуджених

Отримані дані надали можливість дійти наступних висновків:

- у засуджених хлопців низькі показники середнього значення за шкалою сприймання влади і окремих її характеристик, на відміну від контрольної групи. Це свідчить про негативне ставлення до влади як структури, що сприяє покращенню рівня життя громадян і підтримки порядку в суспільстві. Влада, за даним параметром, сприймається засудженими як засіб пригнічення індивідуальності кожного громадянина;

- діагностуючи ставлення до політики (шкала №2), виявлено, що у засуджених неповнолітніх сформоване негативне ставлення до політики в цілому, на відміну від контрольної групи. Особливістю цього являється відсутність

зацікавленості політикою і політичними подіями, що відбуваються як у світі так і в країні. Певного роду негативізм до усього, що пов'язане із політикою;

- згідно зі шкалою №3, яка діагностує ставлення до особи політика, виявилось, що у досліджуваній групі сформоване позитивне ставлення до особи політика. Засудженні вважають політиків досвідченими, із великим багажем життєвого досвіду, яким політична діяльність дозволяє реалізувати свій особистісний потенціал. Також цікавим фактом являється те, що самі засуджені не проти реалізувати себе у політичній діяльності.

- згідно зі шкалою №4, яка діагностує ставлення до інститутів влади, виявилось, що у досліджуваній групі сформований полюс негативної спрямованості. Досліджуванні вважають владні структури корумпованими. Також висловлюють наявність неосяжного бар'єру поміж чиновниками і пересічними громадянами, а також відсутність професійної і чесною судовою гілки влади.

- згідно зі шкалою №5, яка діагностує мотиваційний блок політичної свідомості, виявилось, що у досліджуваній групі наявний високий рівень змісту активної участі в політичному житті суспільства. А також висловлюються надання пріоритетів певним існуючим владно-політичним структурам країни. Наявне бажання проявити себе у політичному житті суспільства як активний громадянин країни.

- згідно зі шкалою №6, яка діагностує когнітивний блок політичної свідомості, виявилось, що засудженні вважають, що вони досить непогано обізнані у політичних перипетіях держави. Висловлюють наявність стійких ідеологічних переконань і вважають себе політично грамотними особами.

Таким чином, виходячи із отриманих результатів можна сказати, що наявні певні особливості політичної соціалізації засуджених неповнолітніх, які принципово відрізняють їх від їхніх соціально адаптованих однолітків на волі. Даною особливістю являється значно розвинені і виражені мотиваційний і когнітивний блоки політичної свідомості, усупереч негативному ставленню до політики та інститутів влади і окремих характеристик, таких як виконавча гілка влади. Дана особливість може бути зумовлена насправді низьким рівнем адекватно засвоєної інформації про політичну владу, її структуру і політичний устрій. Тобто переоцінка власного когнітивного блоку свідомості на фоні негативного ставлення до влади.

Висновок. Яким чином і наскільки успішно буде проходити розвиток цілої держави, в кінцевому рахунку залежить від ступеня політичної соціалізації кожного громадянина, від політичної волі, цінностей та ідеалів «рядової» особи, від того, наскільки сильно вона відчуває себе суб'єктом політичної діяльності.

Теперішній час є переломним і дає шанс кожному проявити себе і тим самим не словом, а ділом виявити якість і ступінь своєї політичної соціалізації. Разом із тим, саме у такі періоди історії політична соціалізація відбувається найбільш інтенсивно, адже стирається чимало старих обмежень і заборон, і разом з тим створюються умови для вільного прояву своєї політичної волі. Але не варто забувати, що разом із цим пов'язане зростання відповідальності кожного за свої учинки.

Список використаних джерел

1. Агрессия у детей и подростков: Учеб. пособ. /Под ред. Н. М. Платоновой. – СПб.: Речь, 2006. – 336 с.

2. Дворцова Т. А. Политическая адаптация и социализация молодежи в трансформирующемся обществе: [монография] / Т. А. Дворцова. – Ставрополь: Сфера, 2005. – 469 с.
3. Кон И.С. Психология старшеклассника. / И.С. Кон. – М.: Просвещение, 1980. – 192 с.
4. Кон И. С. Ребенок и общество / И. С. Кон. – М.: Наука, 1998. – 270 с.
5. Пугачев В. П. Ведение в политологию / В.П. Пугачев, А. И. Соловьев. – М.: Наука, 1999. – 538 с.
6. Уайджерт А. Общество и идентичность / А. Уайджерт. – М.: Просвещение, 1990. – 361 с.
7. Шестопап Е. Б. Психология восприятия власти / Е. Б. Шестопап. – М.: Инфра-М, 2004. – 349 с.
8. Шестопап Е.Б. Образы власти в постсоветской России / Е. Б. Шестопап. – М.: МГУ, 2004. – 241 с.

Отримано 25.08.2013 р.

УДК 37.011.3-051::376-056.36

Полівко Л.Ю. °

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, аспірант

ПЕДАГОГ, ЯК СПЕЦІАЛІСТ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОЦЕСУ У НАВЧАННІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті висвітлено проблему навчального процесу в умовах інклюзивної освіти та розкрито специфіку викладання педагога, щодо дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, діти з особливими потребами, навчальний процес, педагог*

In the article the problem of the educational process in inclusive education and reveals the specifics of teaching the teacher, about children with special needs.

Keywords: *inclusive education, children with special needs, the learning process, the teacher*

В статье раскрыто проблему учебного процесса в условиях инклюзивного образования, а также раскрыто специфику преподавания педагога, относительно детей с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: *инклюзивное образование, дети с особыми потребностями, учебный процесс, педагог*

Актуальність. Питання впровадження інновацій в освіті дітей з особливими освітніми потребами досить суперечливе й водночас, актуальне, яке потребує всебічного вивчення.

Освіта дітей з особливостями психофізичного розвитку є однією із найважливіших завдань для країни. Суспільство зобов'язане дати можливість кожній дитині, незалежно від її потреб та інших обставин, повністю реалізувати свій потенціал, приносити користь суспільству і стати повноцінним його членом.

Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Савченко та інші присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм. Значний вплив на розвиток системи спеціальних навчальних закладів удосконалення їх структури, розробку методик ранньої діагностики психічного розвитку дітей мали праці психологів Л.